

Sygn. akt III CZP 67/12

UCHWAŁA

Dnia 7 listopada 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Marian Kocon

SSN Anna Kozłowska

Protokolant Bogumiła Gruszka

w sprawie z powództwa A. D.

przeciwko Towarzystwu Ubezpieczeń Wzajemnych TUW Spółce Akcyjnej

w Warszawie

o zapłatę,

po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym

w dniu 7 listopada 2012 r.,

zagadnienia prawnego przedstawionego

przez Sąd Okręgowy w K.

postanowieniem z dnia 29 czerwca 2012 r.,

"Czy w świetle przepisu § 10 ust. 1 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 24 marca 2000 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (Dz.U. Nr 26, poz. 310 ze zm.) zakład ubezpieczeń jest obowiązany do zapłacenia zadośćuczynienia za krzywdę wyrządzoną osobie trzeciej, wobec której ubezpieczony ponosi odpowiedzialność na podstawie art. 448 k.c. w zw. z art. 24 § 1 k.c.?"

podjął uchwałę:

Przepis § 10 ust. 1 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 24 marca 2000 r. w sprawie ogólnych warunków ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (Dz.U. Nr 26, poz. 310 ze zm.) nie wyłączał z zakresu ochrony ubezpieczeniowej zadośćuczynienia za krzywdę osoby, wobec której ubezpieczony ponosił odpowiedzialność na podstawie art. 448 k.c.

Uzasadnienie

Wątpliwości ujęte w postanowieniu przedstawiającym Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne Sąd Okręgowy powziął przy rozpoznawaniu sprawy z apelacji pozwanego ubezpieczyciela, od którego Sąd pierwszej instancji zasądził na podstawie art. 448 k.c. zadośćuczynienie za naruszenie dobra osobistego powoda w związku ze śmiercią brata w wypadku komunikacyjnym, który zdarzył się w październiku 2002 r.

Sąd Okręgowy stwierdził, że przyjęty w judykaturze Sądu Najwyższego pogląd o możliwości skutecznego dochodzenia roszczenia o zadośćuczynienie z tytułu naruszenia dobra osobistego na skutek śmierci osoby najbliższej, nie przesądza odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń. Odpowiedzialność tę kształtował art. 822 k.c. oraz rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 24 marca 2000 r. w sprawie ogólnych warunków ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (Dz. U. Nr 26, poz. 310 ze zm.), mające zastosowanie w sprawie ze względu na chwilę zdarzenia wyrządzającego szkodę. Zdaniem Sądu, „literalne brzmienie” przepisu § 10 ust. 1 rozporządzenia wyklucza przyjęcie, że zakład ubezpieczeń był zobowiązany do zapłaty zadośćuczynienia także w wypadku naruszenia dobra osobistego. Sąd Okręgowy dodał, że odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń nie ma charakteru absolutnego, a zważywszy, iż zakres jego odpowiedzialności ma wpływ na kalkulację składki ubezpieczeniowej, rozszerzanie tej odpowiedzialności „w drodze niekorzystnej interpretacji przepisów prawa” godziłoby w zasadę bezpieczeństwa obrotu gospodarczego.

Jednak, w ocenie Sądu, można bronić - dominującego w orzecznictwie sądów powszechnych - poglądu o objęciu ochroną ubezpieczeniową także roszczeń opartych na art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c. Na rzecz takiego stanowiska przemawia to, że wszystkie niejasności należy rozstrzygać na korzyść ubezpieczonego jako konsumenta, jak również to, że wyłączenie odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń za krzywdę trudno byłoby pogodzić z charakterem umowy ubezpieczenia, zwłaszcza, iż ubezpieczeni od odpowiedzialności cywilnej mieli

pod rządem rozporządzenia uzasadnione podstawy do przyjęcia, że zakład ubezpieczeń naprawi wyrządzoną szkodę.

Sąd Najwyższy rozważył, co następuje.

Przedstawione do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne dotyczy odpowiedzialności ubezpieczyciela z tytułu ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów. Ujęta w art. 822 k.c. istota takiego ubezpieczenia polega na przejściu przez ubezpieczyciela obowiązku odszkodowawczego w razie zajścia wypadku, w wyniku którego po stronie ubezpieczonego powstał obowiązek odszkodowawczy. Ponieważ odpowiedzialność ubezpieczyciela sięga tak daleko, jak odpowiedzialność cywilna ubezpieczonego, ustalenie zakresu zobowiązania ubezpieczyciela wymaga najpierw ustalenia zakresu świadczeń, do których zobowiązany jest ubezpieczony. Z tego względu rozstrzygnięcie, czy odpowiedzialność ubezpieczyciela obejmowała oparte na podstawie art. 448 k.c. zadośćuczynienie za krzywdę doznaną przez osoby bliskie zmarłego musi być poprzedzone ustaleniem, że odpowiedzialność taką ponosił ubezpieczony.

Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną z powodu naruszenia dobra osobistego zostało w obecnym kształcie unormowane w art. 448 k.c. w wyniku nowelizacji, dokonanej ustawą z dnia 23 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 114, poz. 542). Nie oznacza to, by zostało tym samym przesądzone, że przepis ten stanowi podstawę roszczenia o zadośćuczynienie z tytułu krzywdy (szkody niemajątkowej) doznanej przez bliskich zmarłego. Kodeks cywilny nie przejął unormowania zawartego w art. 166 k.z., który przewidywał możliwość przyznania najbliższym członkom rodziny zmarłego stosownej sumy pieniężnej jako zadośćuczynienia za doznaną przez nich „krzywdę moralną”. W art. 446 § 3 k.c. przewidziano jedynie możliwość przyznania najbliższym członkom rodziny zmarłego stosownego odszkodowania, jeżeli wskutek jego śmierci nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej. Orzecznictwo na tle tego przepisu było niejednolite i zmienne, lecz w nowszej judykaturze zdecydowanie przeważało stanowisko uznające mieszany charakter roszczenia opartego na art. 446 § 3 k.c. i dopuszczające możliwość kompensowania na jego

podstawie nie tylko szkody majątkowej, ale także ściśle powiązanego z nią uszczerbku niemajątkowego, znajdującego wyraz w znacznym pogorszeniu sytuacji życiowej poszkodowanego (por. m.in. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2007 r., IV CSK 192/07, OSNC-ZD 2008, z. C, poz. 86 oraz niepublikowane wyroki z dnia 15 października 2002 r., II CKN 985/00, z dnia 25 lutego 2004 r., II CK 17/03, z dnia 30 czerwca 2004 r., IV CK 445/03, z dnia 22 lipca 2004 r., II CK 479/03 i z dnia 16 kwietnia 2008 r., V CSK 544/07). Należy jednak zastrzec, że nawet przy szerokiej wykładni przepis ten nie był traktowany jako podstawa do kompensowania samej tylko szkody niemajątkowej (krzywdy), spowodowanej śmiercią najbliższego członka rodziny.

Radykalna zmiana nastąpiła w dniu 3 sierpnia 2008 r., czyli z chwilą wejścia w życie ustawy z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 116, poz. 731), gdyż wprowadzony przez nią art. 446 § 4 k.c. wyraźnie przewiduje, że sąd może także przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.

W tym kontekście ustawowym powstał spór o to, czy w okresie pomiędzy wejściem w życie art. 448 k.c. w obecnym brzmieniu, a wejściem w życie art. 446 § 4 k.c., pierwszy z tych przepisów mógł stanowić podstawę przyznania zadośćuczynienia za krzywdę osobom bliskim zmarłego. Rozstrzygnięcie tej kontrowersji wiązało się z próbą zdefiniowania dobra osobistego, podlegającego ochronie i naruszonego przez sprawcę śmierci osoby bliskiej. W nowszej judykaturze odstąpiono od ujmowania krzywdy jako cierpienia z powodu utraty osoby bliskiej, na rzecz koncepcji odrębnego dobra osobistego w postaci szczególnej emocjonalnej więzi rodzinnej pomiędzy osobami najbliższymi, podlegającego ochronie na podstawie art. 23 i 24 k.c. oraz art. 448 k.c. Obecnie jednolicie ukształtowane i utrwalone w judykaturze Sądu Najwyższego jest stanowisko, że spowodowanie śmierci osoby bliskiej mogło stanowić naruszenie dobra osobistego członków rodziny zmarłego w postaci szczególnej więzi rodzinnej i uzasadniać przyznanie im zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c., jeżeli śmierć nastąpiła na skutek deliktu, który miał miejsce przed dniem 3 sierpnia 2008 r. (por. uchwały z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, OSNC-ZD

2011, z. B, poz. 42 i z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012, z. 1, poz. 10 oraz wyroki z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09, OSNC-ZD 2010, z. C, poz. 91, z dnia 25 maja 2011 r., II CSK 537/10, niepubl., z dnia 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10, OSNC 2011-ZD, z. B, poz. 44, z dnia 11 maja 2011 r., I CSK 621/10, niepubl. i z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 314/11, niepubl.). W orzeczeniach tych bliżej sprecyzowano i rozwinięto pojęcie i charakter tego dobra osobistego oraz przesłanki jego ochrony, przy uwzględnieniu, że treść tego prawa musi być zawsze zindywidualizowana. Wynika z nich również, że Sąd Najwyższy uznał za dopuszczalne udzielenie ochrony w zakresie kompensacji szkód niemajątkowych wynikłych z naruszenia dóbr osobistych na ogólnej podstawie, jaką jest art. 448 k.c. W niektórych orzeczeniach Sąd Najwyższy wyeksponował pogląd, że w rozważanych sytuacjach chodzi o własne dobro osobiste osób najbliższych i że zadośćuczynienie przysługuje z tytułu własnej krzywdy tych osób, poszkodowanych bezpośrednio przez spowodowanie śmierci osób bliskich (por. uchwała z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11 oraz wyrok z dnia 25 maja 2011 r., II CSK 537/10 i z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 314/11).

Zgodnie zatem ze stanowiskiem wypracowanym w judykaturze Sądu Najwyższego, odpowiedzialność ubezpieczonego obejmowała także oparte na podstawie art. 448 k.c. zadośćuczynienie za krzywdę z tytułu naruszenia dóbr osobistych członków rodziny zmarłego. Należy podkreślić, że wszystkie wymienione orzeczenia zapadły w sprawach, w których roszczenia były skierowane przeciwko ubezpieczycielom, a Sąd Najwyższy nie wyraził żadnych wątpliwości co do tego, iż zakres ich odpowiedzialności odpowiada zakresowi odpowiedzialności ubezpieczonych. W wyroku z dnia 2 grudnia 2009 r., I CSK 149/09 (niepubl.) Sąd Najwyższy wprost odrzucił stanowisko, że ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej nie obejmuje odpowiedzialności za naruszenie dobra osobistego w postaci utraty relacji pomiędzy ojcem i synem.

Z tego, że odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń w ramach ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadacza lub kierującego pojazdem mechanicznym jest wyznaczana, zarówno co do zasady, jak i granic, odpowiedzialnością ubezpieczonego, wynika, iż obowiązek ubezpieczonego zapłaty zadośćuczynienia osobom bliskim zmarłego na podstawie art. 448 k.c. zostaje przejęty przez

ubezpieczyciela. Skuteczne odrzucenie tej tezy na rzecz poglądu, że w takim wypadku zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela nie pokrywa się z zakresem odpowiedzialności ubezpieczonego, musiałoby znajdować oparcie w konkretnej prawnej podstawie wyłączenia odpowiedzialności ubezpieczyciela.

Wypowiedź Sądu Okręgowego, że uznanie odpowiedzialności ubezpieczyciela w rozważanym wypadku „godziłoby w zasadę bezpieczeństwa obrotu” jest oceną tyleż wyolbrzymioną, co pozaprawną, a argument, iż odpowiedzialność ubezpieczyciela „nie ma charakteru absolutnego” jest chybiony, bowiem pojęcie to dotyczy zasady, a nie zakresu odpowiedzialności. W rezultacie, uzasadnienie przedstawionej przez Sąd Okręgowy wątpliwości sprowadza się do tego, że „literalne brzmienie” § 10 rozporządzenia z dnia 24 marca 2000 r. wyklucza przyjęcie odpowiedzialności ubezpieczyciela z tytułu zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych. Brak rozwinięcia tej myśli nie pozwala na odtworzenie sposobu odczytania przepisu, który doprowadził Sąd do tak kategorycznej wypowiedzi.

Przepis ten, zamieszczony w rozdziale 3 rozporządzenia „Zakres ochrony ubezpieczeniowej”, stanowił, że z ubezpieczenia OC przysługuje odszkodowanie, jeżeli posiadacz lub kierujący pojazdem są zobowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z ruchem tego pojazdu „szkodę, której następstwem jest śmierć, uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia” albo określone szkody w mieniu. § 10 rozporządzenia został zastąpiony przez identycznej treści art. 34 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz. U. Nr 124, poz. 1152 ze zm.), którego redakcja uległa zmianie poczynając od dnia 11 lutego 2012 r.

Stanowisko Sądu Najwyższego w rozważanej kwestii pozostaje zatem miarodajne niezależnie od tego, pod rządem którego z przepisów zapadły konkretne orzeczenia. Z powołanych uchwał i wyroków, wydanych w sprawach, w których zawsze pozwany byli ubezpieczyciele, wynika, iż Sąd Najwyższy pośrednio, lecz bez wątpliwości i konsekwentnie uznawał, że oparte na art. 448 k.c. roszczenia osób bliskich zmarłego w wypadku komunikacyjnym są objęte ochroną

ubezpieczeniową z tytułu ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Ani treść przepisu, ani inne względy nie uzasadniają odstępiania od tej linii orzeczniczej Sądu Najwyższego, z którą też w zgodzie pozostają w większości wyroki sądów powszechnych.

Reguła, że odpowiedzialność ubezpieczyciela w ramach ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej jest wyznaczana przez zasadę i zakres odpowiedzialności ubezpieczonego, może być skorygowana przez przepisy o ubezpieczeniach. Wyrazem tego było wyłączenie odpowiedzialności ubezpieczyciela w wypadkach enumeratywnie wymienionych w § 13 rozporządzenia z dnia 24 marca 2000 r.; wyłączeniem nie objęto rozważanego świadczenia (podobnie, jak nie zawiera go odpowiednik § 10 – art. 38 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych (...)).

Świadczenie pieniężne, które wypłaca ubezpieczyciel, jest ustalane według reguł rządzących cywilnym prawem odszkodowawczym, a więc o rodzaju i wysokości świadczeń należnych od ubezpieczyciela decydują przepisy kodeksu cywilnego. Nie ma zatem wątpliwości, że pojęcie szkody rozumie się szeroko, jako obejmujące wszelkie uszczerbki, zarówno majątkowe, jak i niemajątkowe i że krzywdę uważa się za niemajątkową postać szkody; konsekwentnie - w skład odszkodowania przypadającego z tytułu ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej wchodzi zarówno odszkodowanie za szkody majątkowe na osobie i mieniu, jak i zadośćuczynienie za krzywdę.

Jak już wyjaśniono, Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, że przez śmierć danej osoby zostaje (może zostać) naruszone własne dobro osobiste jej najbliższych, w postaci prawa do więzi rodzinnej oraz dopuszcza udzielenie ochrony na ogólnej podstawie art. 448 k.c. Zadośćuczynienie jest w tym wypadku instrumentem umożliwiającym wyrównanie własnej szkody niemajątkowej osoby bliskiej zmarłego

Odpowiedzialność w ramach ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadacza pojazdu obejmuje zatem obowiązek zapłaty zadośćuczynienia w razie powstania uszczerbku niemajątkowego, czyli krzywdy spowodowanej ruchem pojazdu mechanicznego. Podobnie, jak w odniesieniu do innych uszczerbków,

także w wypadku zadośćuczynienia nie ma podstaw do różnicowania zakresu odpowiedzialności ubezpieczonego i ubezpieczyciela. Oznacza to, że skutki naruszenia dobra osobistego przez spowodowanie śmierci osoby bliskiej w wypadku komunikacyjnym są objęte odpowiedzialnością gwarancyjną ubezpieczyciela.

Pomimo nieudolności redakcyjnej § 10 rozporządzenia z dnia 24 marca 2000 r., wynika z niego, że ubezpieczyciel jest z tytułu ubezpieczenia OC zobowiązany do naprawienia szkody komunikacyjnej, polegającej na śmierci, uszkodzeniu ciała lub rozstroju zdrowia (szkody majątkowej i niemajątkowej na osobie) oraz szkody w mieniu (majątkowej). Odczytując ten przepis nie można przeoczyć, że w rozważanej sytuacji odszkodowania może dochodzić tylko osoba żyjąca, pozostająca w określonej relacji ze zmarłym. Postacią odszkodowania za szkodę niemajątkową na osobie jest w takim wypadku zadośćuczynienie za własną krzywdę osoby bliskiej zmarłego, wyrządzoną przez spowodowanie śmierci uczestnika wypadku komunikacyjnego. Ta szkoda niemajątkowa (krzywda) mieści się w ramach odpowiedzialności za szkodę związaną ze śmiercią w związku z ruchem pojazdu.

Odnosząc się do wątpliwości Sądu Okręgowego należy więc stwierdzić, że analizowane świadczenie nie zostało przez rozporządzenie wyłączone z zakresu ochrony ubezpieczeniowej wprost, ani wyłączenia takiego nie można doszukać się w przepisie § 10, określającym ogólny zakres ochrony ubezpieczeniowej z tytułu ubezpieczenia OC posiadacza lub kierującego pojazdem.

Rezultat rozważenia przedstawionego zagadnienia pozostaje w zgodzie z celem i charakterem ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej oraz współczesną tendencją udzielania szerokiej ochrony osobom, które poniosły szkodę w związku z ruchem pojazdów mechanicznych.

Z omówionych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 390 k.p.c. orzekł, jak w uchwale.